

DÜZENLEYİCİ İŞLEMLERE KARŞI BİREYSEL BAŞVURU

Yrd. Doç. Dr. Ebru GÜNDÜZ*
Arş. Gör. Alkim AKTAŞ**

ÖZET

Bireysel başvuru yolu, Anayasamıza 2010 yılında dahil edilmiştir ve Anayasa'nın 148. maddesinde bu yolun tüm kamu gücü eylem ve işlemlerine karşı mümkün olduğu belirtilmiştir. 6216 sayılı Kanun ile yapılan düzenleme ile, bireysel başvuru yoluna ilişkin Anayasa maddesinin kapsamı oldukça daraltılmış, düzenleyici işlemlere karşı doğrudan başvuru yapılamayacağı ifade edilmiştir. Düzenleyici işlemler, idarenin kamu gücünü yoğun şekilde kullandığı işlemlerdir. Bu işlemlerin bireysel başvuru kapsamından çıkarılması ise, hak ihlallerinin asıl sebebini oluşturan işlemin denetlenememesine sebep olmaktadır. Bu yüzden getirilen sınırlamanın Anayasa'ya uygunluğunun değerlendirilmesi gereklilik oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Düzenleyici işlem, bireysel başvuru, anayasa, hukuk devleti, anayasa mahkemesi.

---

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

** Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Anabilim Dalı.

INDIVIDUAL APPLICANTS AGAINST TO REGULATOR PROCEEDINGS

ABSTRACT

Individual application, has been included in the Constitution in 2010 and according to Article 148 of the Constitution, that way is possible against all actions and acts of public power. The scope of the constitutional article concerning the individual application is quite restricted with Law No. 6216, that can not be possible to make directly to individual applicants against regulatory proceedings. Regulatory proceedings are administration proceedings which public power are heavily used by administration. The exclusion of that proceedings of individual applications causes unchecked processing which constitute the main cause of human rights violations. Therefore it is the necessity that the limitation should be assessed in terms of constitution.

Keywords: Regulatory proceedings, individual application, constitution, rule of law, constitutional court.

GİRİŞ

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) başvurunun kabul edildiği bir ülkede, iç hukuk yolları aracılığı ile temel hak ihlallerinin ortadan kaldırılamaması birçok olumsuz sonuca sebebiyet verebileceğinden, bireysel başvuru yolu ülkemiz açısından da bir gereklilik olarak karşımıza çıkmış ve bireysel başvuru yolu, 2010 yılında gerçekleştirilen referandumla hukuk sistemimize dahil edilmiştir. Temel hak ve özgürlüklerin ihlalinin önlenmesi amacıyla getirilen bu başvuru yolu, Kanun ile getirilen sınırlamalar dolayısıyla birçok endişe ve sıkıntıyı da beraberinde getirmiş, tartışmalara sebebiyet vermiştir.

Bireysel başvuru yolu Anayasa'nın 148. maddesinde düzenleme altına alınmıştır ve bu maddede herkesin, kamu gücü işlemlerine karşı bireysel başvuru yapma hakkı olduğu belirtilmiştir. Bu konuda Anayasa'da kapsamlı bir çerçeve hüküm düzenlenmiş, detaylara ise 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'da yer verilmiştir.

Anayasa hükmüne göre herkesin, tüm kamu gücü işlemlerine karşı başvuru yapabilmesi mümkün kılınmasına rağmen, anılan Kanun ile gerek başvuru yapabilecek kişiler, gerekse başvuruya konu olabilecek işlemler bakımından ciddi sınırlamalar getirilmiştir. Bu sebeple bahsi geçen Kanun, içerdiği hükümlerin gerçek mahiyetinin ne olduğu konusunda ve Anayasadan farklı bir düzenlemenin kanun ile yapılıp yapılamayacağına dair haklı endişelere neden olmuştur. Bu konuda ise en önemli husus, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması konusunda Kanun maddelerinin Anayasa'da yer alan düzenlemelere uygun olup olmadığının belirlenmesidir.

Çalışmanın temel amacı, 6216 sayılı Yasa ile bireysel başvuru yolu açısından düzenleyici işlemler aleyhine oluşan sınırlandırmanın kapsamını belirlemek ve getirilen düzenlemelerin Anayasa'ya aykırılık teşkil eder nitelikte olup olmadığını ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, çalışmada ilk olarak bireysel başvurunun niteliği ve amacından bahsedilmiş, daha sonra bireysel başvuru kapsamına alınmayan işlemler değerlendirilmiş, Anayasa Mahkemesi'nin düzenleyici işlemlere karşı bireysel başvuru konusundaki değerlendirmesine yer verilerek, 6216 sayılı Kanun ile yapılan sınırlamaların Anayasa'ya uygunluğu tartışılmıştır.

I. BİREYSEL BAŞVURU YOLUNUN AMACI VE NİTELİĞİ

2010 yılında Anayasa'da yapılan değişiklik ile pozitif hukukumuzda yerini alan bireysel başvuru yolu, uzun yıllar öncesinden tartışılmaya başlanmıştır. İlk olarak 2000 yılında Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği tarafından, daha

sonra ise Türkiye Barolar Birliği tarafından hazırlanan anayasa önerilerinde bireysel başvuru yolu yerini almıştır¹. 2004 yılında ise Anayasa Mahkemesi'nin yeniden yapılandırılmasına ilişkin bir öneride² de bireysel başvuru yoluna yer verildiğini görüyoruz.

Nitekim 2010 yılına kadar temel hak ve hürriyetleri koruma maksadı taşıyan bireysel başvuru mekanizmasının hayata geçirilememesi büyük bir talihsizlik olmuştur. Bu durum AİHM'e başvurunun da artmasına sebebiyet vermiş ve AİHM'e başvurudaki bu artış, 2010 yılında kabul edilen 5982 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un temel gerekçesini oluşturmuştur. Zira Kanun'un gerekçesinde AİHM'e başvurunun ve mahkum olunan tazminatların çokluğundan bahsedilmiş, bireysel başvuru yolu ile bu olumsuzlukların azaltılacağı, kişilerin AİHM'e başvurmadan iç hukuk yolları ile tatmin edilebileceği belirtilmiştir³. Dolayısıyla anılan Kanun'un gerekçesine göre, bireysel başvuru yolunun getirilmesindeki esas sebep, tazminatların önünde bir engel niteliği taşımasıdır. Bunun yanında, temel hak ve özgürlüklerin korunması dolayısıyla hak ihlallerinin önüne geçilmesi ise ikinci sebep olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bireysel başvuru yolunun getirildiği Anayasa değişikliği yapılmasına dair kanunun temel gerekçesi olan AİHM'e başvuruların azaltılabilmesi için bireysel başvurunun etkili bir yol olması ve gerçek anlamda hak ihlallerini ortadan kaldırması gerekmektedir. Dolayısıyla bireysel başvuru ile asıl hedeflenen hak ihlallerinin engellenmesi olmalıdır, ancak bu şekilde AİHM'e başvuru da azaltılabilecektir⁴. Bu sebeple, 5982 sayılı Kanun'un gerekçesi bu yönü ile eleştirilmeye açıktır.

Bireysel başvuru yolunun niteliği konusunda pek çok tartışma olmakla birlikte⁵, çoğunlukla olağanüstü kanun yolu olduğu kabul edilmektedir⁶. An-

- 1 Erdinç, Tahsin (2015), 'Karşılaştırmalı Olarak Türk Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı (Anayasa Şikâyeti)', TAAD, C: 6, S: 20, 87-138, <<http://www.taa.gov.tr/yayin/turkiye-adalet-akademisi-dergisi-sayi-20/>>, s.e.t. 03.04.2016, s. 91-92.
- 2 Öneri için bkz. <http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg21/turkiyeraporu.pdf>, s.e.t. 10.04.2016.
- 3 Gerekçe için bkz. <https://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/gerekceli_1982_anayasasi.pdf>, s.e.t. 10.04.2016.
- 4 Benzer Görüş için bkz. KANADOĞLU, Osman Korkut (2013), 'Anayasa Şikâyetinin Hukuki Temelleri', Anayasa Mahkemesi'ne Başvuru Hakkı Panel Notları, İstanbul Barosu Yayınları, 49-70, <<http://www.istanbulbarosu.org.tr/images/haberler/BIREYSELBASVURU.pdf>>, s.e.t. 10.04.2016, s. 49.
- 5 Tartışmalar için bkz. Ersoy, Uğur (2016), 'Anayasa Mahkemesine Yapılacak Bireysel Başvurularda Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nın İtiraz Yetkisinin Etkileri ve Sonuçları', Ankara Barosu Dergisi, Y: 2016, S: 2, 125-153, <<http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2016-2/3.pdf>>, s.e.t. 15.10.2016, s. 134-137.
- 6 Güveyi, Nazmiye (2015), Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Aşaması, İstanbul, Oniki Levha Yayıncılık, s. 30.

cak Anayasa Mahkemesi'nin hem ilk derece hem son derece yetkili yargı yeri olması ve bireysel başvurunun başka bir yargı kolundaki mahkemenin kesinleşmiş kararına karşı yapılması, bireysel başvuruyu olağanüstü kanun yollarından ayıran özellikleridir. Bunlara ilaveten, bireysel başvuru yolu diğer kanun yollarının devamı niteliğinde olmadığı gibi, bu yollarda yapılmış hataların da düzeltilebileceği bir yol da değildir⁷. Bireysel başvuru yolu Anayasa Mahkemesi tarafından yapılan, temel hak ve özgürlükleri koruma amaçlı, kendine has denetim türüdür. Bireysel başvurunun işlevi sadece bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin ihlalini engellemek değil, aynı zamanda Anayasa ile sağlanan hukuk düzeninin korunması ve tüm devlet organlarının temel hak ve özgürlüklerin korunması konusunda eğitilmesine hizmet etmektedir⁸.

Anayasa'nın 148. maddesine göre, herkes Anayasa Mahkemesi'ne, Anayasa'da yer alan ve aynı zamanda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında bulunan haklarının ihlal edildiği gerekçesi ile kamu gücü işlemlerine karşı bireysel başvuruda bulunma imkanına sahiptir. Anayasadaki bu düzenlemeye göre, bir hak ihlali iddiasıyla bireysel başvuru yoluna gidilebilmesi için bu hakkın hem Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde hem de Anayasa'da yer alması gerekmektedir. Bu sebeple, Anayasa'da yer alan bir temel hak ve hürriyet sözleşme kapsamında yer almıyorsa bireysel başvuru kapsamı içerisinde değerlendirilemeyecektir. Her ne kadar Sözleşme kapsamında bulunmayan hak ve hürriyetler için bireysel başvuru yoluna gidilemeyecekse de kapsam içerisinde bulunan haklar için Anayasa Mahkemesi'ne geniş ve kapsamlı bir yetki verildiği görülmektedir.

II. BİREYSEL BAŞVURUNUN KAPSAMI DIŞINDA BIRAKILAN İŞLEMLER

Anayasa'nın 148. maddesinde tüm kamu gücü işlemlerine karşı Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruya gidilebileceği şeklinde oldukça geniş bir şekilde düzenlenen bireysel başvuru hakkının, 6216 sayılı Kanun ile ciddi bir sınırlandırmaya tabi tutulduğunu görüyoruz. Anılan Kanun'un 45. maddesinin 3. fıkrası “yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemler aleyhine doğrudan bireysel başvuru yapılamayacağı gibi Anayasa Mahkemesi kararları ile Anayasanın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler de bireysel başvurunun konusu olamaz” hükmünü içermektedir.

7 Sabuncu, M. Yavuz & ARNWINE, Selin Esen (2004), Türkiye İçin Anayasa Şikayeti Modeli Tartışma Paneli, Anayasa Yargısı, S: 21, <http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/tiasm.pdf>, s.e.t. 10.04.2016.

8 KANADOĞLU, Osman Korkut (2015), Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru, İstanbul, Oniki Levha Yayıncılık, s. 10.

6216 sayılı Yasa'nın 45. maddesindeki hükümden de anlaşılacağı üzere, ilk olarak yasama işlemlerine karşı bireysel başvuru yolu kapatılmıştır. Yasama işlemlerinden kasıt, yasama organının gerçekleştirdiği, kanun, parlamento kararı, iç tüzük gibi işlemlerdir⁹. Ülkemizde yasama işlemlerine karşı bireysel başvuru yolu kapatılmış olsa dahi, birçok ülkede bu işlemlere karşı bireysel başvuru yolunun açık olduğu görülmektedir. Örneğin, bireysel başvurunun köklü ve etkili şekilde kullanıldığı Almanyada, buna ek olarak Avusturya ve Güney Kore'de yasama işlemlerine karşı bireysel başvuru yolu kapatılmamıştır¹⁰.

Anılan Kanun hükmü ile yasama işlemlerine karşı başvuru yolu kapatılmış olduğundan ancak yasama işleminin uygulanması halinde uygulama işlemine karşı yargı yolu tüketildikten sonra bireysel başvuru yoluna gidilebilecektir. Dolayısıyla, pozitif hukuk kurallarımıza göre, hak ihlali doğmadan önüne geçilmesi değil hak ihlali doğduktan sonra bunun telafisi imkanına sahibiz. Bu konuda çok önemli bir karar Alman Anayasa Mahkemesi tarafından alınmıştır. Kısaca bu kararda, 11 Eylül saldırısı ardından Alman hükümeti tarafından yapılan bir yasal düzenleme ile bir uçağın kişilerin yaşamını tehlikeye sokacak şekilde kullanılması halinde, uçağın savaş uçakları tarafından düşürülmesi mümkün kılınmıştır¹¹. Alman Anayasa Mahkemesi ise, bu kanun maddesinin uygulanmasının beklenemeyeceği, kanunun uygulanmasının beklenmesi halinde kişilerin yaşam hakkının telafisi mümkün olmayacağı gerekçesi ile bireysel başvuruyu kabul ederek, söz konusu düzenlemeyi iptal etmiştir. Benzer bir düzenlemenin ülkemizde varlığı halinde ise bu kanuna karşı bireysel başvuru yapılması mümkün olmayacak, ancak kanunun uygulanması halinde, uygulama işlemine karşı bireysel başvuru yoluna gidilebilecek ve bunun için de kişilerin uçağa binmesi, uçağın düşürülmesi sonucu da hayatlarını kaybetmeleri gerekecektir.

6216 sayılı Kanun'un 45. maddesindeki bireysel başvuru yolunun kapsamı dışında bırakılan işlemlerden birisi de Anayasa Mahkemesi kararlarıdır. Dolayısıyla kanunlar için somut veya soyut norm denetimi sonrası Anayasa

9 Sarıgüzel, Hacı (2013), 'Bireysel Başvuruya Konu Yapılamayacak İşlem ve Kararlar', Adalet Dergisi, S: 45, 63-88, <http://www.yayin.adalet.gov.tr/adaletdergisi/45.sayi/4_hacisariguzel.pdf>, s.e.t. 03.04.2016, s. 72.

10 Erdinç, s. 131-132.

11 Görgün, Emin & Aydın, Yakup (2012), 'Sayıştay Kararlarına Karşı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolu', Sayıştay Dergisi, S: 84, 63-88, <<http://dergi.sayistay.gov.tr/icerik/der84m4.pdf>>, s.e.t. 03.04.2016, s. 67.

Mahkemesi tarafından verilen kararlara karşı bireysel başvuru mümkün değildir. Ancak Anayasa Mahkemesi'nin de hak ihlaline sebep olma ihtimali bulunmaktadır. Kanaatimizce böyle bir sınırlandırma bireysel başvurunun kabul edilmiş amacı ile bağdaşmamaktadır. Yüksek Mahkeme, 6216 sayılı Kanun'un Anayasaya aykırılığı sebebiyle önüne gelen uyuşmazlıkta, Anayasa Mahkemesi tarafından bireysel başvuruya ilişkin olanlar dışındaki kararların Genel Kurul tarafından verildiğini, Genel Kurulca verilen kararların kesin olduğunu ve bölümler tarafından denetlenmesinin benimsenmemesinin pek tabii olduğunu belirtmiştir¹². Konu ile ilgili bir diğer problem ise, yasanın uygulanması sonucu uygulama işlemine karşı bireysel başvuru yoluna gidilmesi halinde uygulama işleminin sebebi olan yasanın, uygulama işlemi aracılığı ile denetlenip denetlenemeyeceğidir. Tasarıda yer alan "bireysel başvuru incelemesi sırasında temel hak ihlalinin kanun veya kanun hükmünde kararname hükmünden kaynaklandığı kanaatine varırlarsa iptali istemiyle Genel Kurula başvururlar" ifadesinin Kanun'da yer almaması dolayısıyla, denetimin yapılması konusunda tereddütler ortaya çıkmıştır¹³. Genel Kurul'a iptal için bildiremeyecek olsa da Mahkeme'nin bu durumda da ihlalin olup olmadığını tespit edebilmesi temel hak ve hürriyetler lehine bir yorum olacaktır¹⁴.

Bu konuda Anayasa Mahkemesi'nin de farklı değerlendirmeleri vardır. Doğrudan yasama işlemi için yapılan başvurularda çoğunlukla yasanın hakkı ihlal edip etmediği yönünden bir inceleme yapmadan konu bakımından yetkisizlik kararı veren Mahkeme¹⁵, siyasi partilere ilişkin 2015 tarihli bir kararın-

12 "Kanun koyucu yukarıda belirtilen Anayasa hükümleri ile Anayasa Mahkemesinin çalışma ve yargılama usulüne ilişkin 149. maddesini göz önünde bulundurarak Genel Kurul tarafından verilen ve Anayasa gereği kesin olan kararların, bölümler tarafından yapılacak bir incelemenin konusu olamayacağını belirlemiştir. Bu nedenle, Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu tarafından verilen ve Anayasa'nın 148. ve 153. maddeleri hükmü gereğince kesin olan kararlar aleyhine bireysel başvuru yapılamaması hak arama özgürlüğünün sınırlandırılması olarak değerlendirilemez.", AYM, E: 2011/59, K: 2012/34, T: 01.03.2012 <<http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/>>, s.e.t. 05.04.2016.

13 Göztepe, Ece (2011) 'Türkiye'de Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikâyeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi', TBB Dergisi, S: 95, s.13-40, <<http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2011-95-718>>, s.e.t. 03.04.2016, s. 28.

14 Yıldırım, Akif (2015), Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, s. 64.

15 "Bireysel başvuru yolu, bireylerin maruz kaldığı temel hak ihlallerinin tespitini yapan ve tespit edilen ihlalin ortadan kaldırılması için etkin araçları içeren anayasal bir güvencedir. Bu güvence kapsamında, bireylere doğrudan yasama işleminin iptalini isteme yetkisi tanınmamıştır. Bu nedenle Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolu, kamusal bir düzenlemenin soyut biçimde Anayasa'ya aykırılığının ileri sürülmesini sağlayan bir yol olarak kabul edilemez". AYM, B.N: 2014/18926, T: 22.01.2015; B.N: 2012/30, K: 05.03.2013; B.N: 2013/8350, K: 10.06.2015; B.N: 2014/8842, K: 06.01.2015, <<http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/>>, s.e.t. 10.04.2016.

da¹⁶ ise esasa girerek, kanun hükmünü değerlendirmiş ve sınırlamanın ölçülü olduğuna kanaat getirmiştir. Her ne kadar başvuru sonucunda ihlalin olmadığına karar verilmiş olsa da, hem doğrudan bir kanun maddesinin Anayasaya aykırılık iddiasıyla yapılan başvuruyu uygulama işlemine yapılmış başvuru olarak kabul etmesi, hem de uygulama işleminin dayanağı olan yasa maddesini incelemesi Yüksek Mahkeme'nin temel hak ve özgürlükleri koruyucu yorum yaptığını ortaya koymaktadır.

Bir diğer bireysel başvuruya konu olamayacak kategori ise, Anayasa tarafından yargı denetimi dışında bırakılan işlemlerdir. Anayasa'nın 125. maddesinde, Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemler ve Yüksek Askeri Şura'nın terfi ve kadrosuzluk sebebiyle emekliye ayırma işlemleri yargı denetimi dışında bırakılmıştır. Yine Anayasa'nın 159. maddesinde Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurumu'nun (HSYK) meslekten çıkarma cezası dışındaki kararlarına karşı yargı yoluna gidilemeyeceği düzenlenmiş, 148. maddesinde düzenlenen Olağanüstü Hal Kanun Hükmünde Kararnameleri için de yargı yolu kapatılmıştır.

Anayasa Mahkemesi de yargı yolu kapalı işlemlere karşı yapılan bireysel başvuruları reddetmektedir. Örneğin, Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bir bireysel başvurunun konusunu, Spor Genel Müdürlüğü Merkez Ceza Kurulunca verilen disiplin cezasına karşı Spor Genel Müdürlüğü Tahkim Kurulu'na itiraz başvurusunda bulunulması ancak bu başvurudan sonuç alınamamasından dolayı hakkın ihlal edilmesi iddiası oluşturmaktadır. Anayasa Mahkemesi başvuruya ilişkin kararında Anayasa'nın 59. maddesinde yer alan, tahkim kurulu kararlarının kesin olduğu ve bu kararlara karşı hiçbir yargı merciine başvurulamayacağı hükmü dolayısıyla konu bakımından yetkisizlik kararı vermiştir¹⁷. Bu karardan da anlaşılacağı üzere Mahkeme “yargı merciine başvurulamaz”

16 Başvuru, Saadet Partisi ve Büyük Birlik Partisi'nin 2820 sayılı Kanun'un 61. maddesinde belirtilen devlet yardımı alabilmek için öngörülen %3 oy alma şartının eşitlik ve adalet ilkelerine aykırı olduğu gerekçesiyle iptaline ilişkindir. Mahkeme, kararda ilgili Partilerin %3 oy oranı kazanamamaları dolayısıyla başvurunun, maddenin uygulanması niteliğindeki işleme karşı olduğunu belirterek esas incelemesine geçmiştir., AYM, B.N: 2014/8843, K: 10.12.2015, <<http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/>>, s.e.t. 10.04.2016.

17 “6216 sayılı Kanun'un 45. maddesinin (3) numaralı fıkrasında Anayasa'nın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemlerin bireysel başvurunun konusu olamayacağı hükmüne bağlanmıştır. Anayasa'nın 59. maddesinde spor tahkim kurulu kararlarının kesin olduğu ve hiçbir yargı merciine başvurulamayacağı hükmüne yer verilmiştir. Başvuru, Tahkim Kurulu tarafından verilen disiplin cezasına ilişkindir. 6216 sayılı Kanun'un 45. maddesinin (3) numaralı fıkrası uyarınca bu konuda bireysel başvuruda bulunulamaz. Açıklanan nedenlerle, Anayasa ile yargı yolu kapatılan Tahkim Kurulu'nun verdiği disiplin cezasına yönelik başvurunun, diğer kabul edilebilirlik şartları yönünden incelenmeksizin “konu bakımından yetkisizlik” nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar verilmesi gerekir”, AYM, B.N: 2012/620, K: 12.02.2013, <<http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/>>, s.e.t. 05.04.2016,

ibaresinin bireysel başvurunun önüne geçtiğini ortaya koymaktadır. Bundan dolayı kesin işlemler başvuru konusu olamamaktadır.

6216 sayılı Kanun'da yer alan hükme göre bireysel başvuru yolunun kapalı olduğu son işlem türü ise düzenleyici işlemlerdir. Bilindiği gibi, idarenin tek yanlı işlemleri bireysel işlemler ve düzenleyici işlemler olarak ikiye ayrılır. Bu ayrıma göre bireysel işlemler, belirli nesne veya kişiye ve belli bir duruma yönelik olarak meydana getirilen somut, bir kez uygulanmakla tükenen, kişisel nitelikteki işlemler¹⁸ olmasına rağmen, düzenleyici işlemler, genel, soyut, kişilik dışı statü kurallarını veya kolluk düzenlemelerini içeren işlemlerdir¹⁹. Dolayısıyla bireysel işlemler, düzenleyici işlemlerin uygulanması niteliğini taşımaktadır. 6216 sayılı Kanun hem yasama işlemlerinin hem de düzenleyici işlemlerin doğrudan bireysel başvuruya konu olamayacakları düzenlenmiştir. Düzenleyici işlemlere ilişkin bireysel başvuru yolunun kapatılması, diğer başlıklar altında inceleneceğinden, burada detaylı bilgi verilmesine ihtiyaç duyulmamıştır.

III. ANAYASA MAHKEMESİ'NİN DÜZENLEYİCİ İŞLEMLERE KARŞI BİREYSEL BAŞVURU YOLUNA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMESİ

Daha önce belirttiğimiz gibi, 6216 sayılı Kanun'un 45. maddesinin 3. fıkrasında yasama işlemleri ve düzenleyici işlemler aleyhine “doğrudan” bireysel başvuru yapılamayacağı ifade edilmiştir. Doktrinde ise “doğrudan” ifadesi farklı şekillerde yorumlanmıştır. İlk olarak, idarenin düzenleyici işlemlerine karşı idari yargıya başvurulması gerektiği, yargı yolu tüketildiğinde düzenleyici işleme karşı bireysel başvuru yoluna gidilebileceği öngörülmüştür. Bu görüşe göre, “doğrudan” ifadesinden anlaşılması gereken mahkeme kararı olmadan düzenleyici işleme karşı bireysel başvurunun mümkün olamayacağıdır²⁰. Doktrinde daha çok kabul edilen diğer görüş ise, “doğrudan” ifadesi ile ancak uygulama işlemine karşı bireysel başvurunun mümkün kılındığı, düzenleyici işleme karşı yargısal süreç sonunda dahi bireysel başvuruya gidilemeyeceği yönündedir²¹.

18 Akyılmaz, Bahtiyar& Sezginer, Murat& Kaya, Cemil (2015) İdare Hukuku, 6. Baskı, Seçkin Yayıncılık, s. 397.

19 Atay, Ethem (2012) İdare Hukuku, 3. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, s. 441.

20 Şirin, s. 92.

21 Turabi, Selami (2015), Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Rehberi, 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, s. 106; Karan, Ulaş (2015), Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Rehberi, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 155.

Görüldüğü üzere, doktrindeki her iki yorum da bizi farklı sonuçlara ulaştırmaktadır. İlk görüş kabul edildiğinde, düzenleyici işlemlere karşı doğrudan bireysel başvuru yapılamaması, bireysel başvurunun kapsamı üzerinde herhangi bir kısıtlama olarak değil, sadece bir tespit hükmü olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira düzenleyici işlemlere karşı da zaten bireysel başvuru öncesinde idari yargıya gidilmesi zorunlu olduğu için, düzenleyici işlemlere karşı da mahkeme kararı üzerine Anayasa Mahkemesi'ne gidilmesi mümkün hale gelmektedir. Bu şekilde bir düşünce, düzenleyici işlem ile hakkı ihlal edilen kişinin ister iptal davası isterse tam yargı davası sonucu verilen mahkeme kararı ile hak ihlalinin ortadan kaldırılmadığı gerekçesiyle bireysel başvuru yoluna gidebilmesini mümkün kılacaktır.

Diğer görüşe baktığımızda ise “doğrudan” ifadesinden, düzenleyici işlemin kişiye uygulanması gerektiği, bir diğer ifade ile düzenleyici işleme dayanılarak bireysel bir işlem tesis edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Kişi, düzenleyici işleme karşı değil, düzenleyici işlemin birel işlem aracılığı ile kendisine uygulanması sonucu ortaya çıkan hak ihlallerine karşı bireysel başvuruya gidebilecektir. Başka bir ifade ile, kişi sadece bireysel işlem ile alakalı olarak idari ve yargısal başvuru yollarını tüketecek ve daha sonra ihlal giderilmez ise Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilecektir. Görüldüğü üzere bu durumda, bir tespitten söz etmek mümkün olmayıp, konuya ilişkin ciddi bir sınırlandırılma getirilmiş olmaktadır.

“Doğrudan” ifadesinin nasıl yorumlanması gerektiğini ortaya koymak için hem kanundaki ifadenin değerlendirilmesi hem de Anayasa Mahkemesi'nin konuya ilişkin değerlendirmesinin ele alınması gerekmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi 6216 sayılı Kanun'da yasama işlemleri ile düzenleyici işlemler birlikte değerlendirilmiş ve her ikisine karşı da doğrudan başvurunun mümkün olamayacağı belirtilmiştir. “Doğrudan” ifadesinden, diğer yargısal ve idari başvuru yollarının tüketilmiş olması ve yargısal yollar tüketildikten sonra bireysel başvuru yoluna gidilebileceği anlaşılırsa, bir kanun aleyhine tüketilebilecek yargısal yol, somut veya soyut norm denetimi olduğu için, bu denetimler sonucunda verilen kararlar aleyhine bireysel başvuruya gidilebilmesi mümkün hale gelecektir. Ancak 6216 sayılı yasanın 45. maddesi ile Anayasa Mahkemesi kararlarına karşı bireysel başvuru yoluna gidilemeyeceği düzenlendiği için somut veya soyut norm denetimi sonucu verilen kararlara karşı bireysel başvuru yolu işletilemeyecektir. Dolayısıyla bu şekilde yapılan bir yorum ile düzenleyici işlemler için idari yargıya başvuru sonrasında bireysel baş-

vuru mümkün olurken, yasama işlemleri için bu yol mümkün olamayacaktır. Bu sebeple yasama işlemleri ile düzenleyici işlemler arasında farklılık ortaya çıkacağı için “doğrudan” ifadesi yargısal yolların tüketilmesi şeklinde yorumlanamaz. “Doğrudan” ifadesini, yasama işleminin ve düzenleyici işlemin kişiye uygulanmadan bireysel başvuruya konu yapılamayacağı şeklinde yorumladığımızda ise, yasama işlemleri ile idarenin düzenleyici işlemleri arasında herhangi bir farklılık ortaya çıkmayacak, her ikisi de bir uygulama işlemine konu olduktan sonra uygulama işlemi bireysel başvuruya konu edilebilecektir.

Anayasa Mahkemesi'nin hem 6216 sayılı Kanun'un Anayasaya aykırılık iddiasını incelediği kararından hem de bireysel başvuru sonucu verdiği kararlarından anlaşılacağı üzere, Yüksek Mahkeme “doğrudan başvuru yapılamaz” ifadesini, uygulama işlemi yapılmadan yasama işlemlerinin ve düzenleyici işlemlerin bireysel başvuruya konu olamayacağı şeklinde yorumlamaktadır. Zira Mahkeme, 6216 sayılı Yasa'nın Anayasa'ya aykırılığı iddiasını değerlendirdiği kararında yer verdiği, “yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemlerin doğrudan bireysel başvuru konusu yapılamaması, tamamen bireysel başvuru hakkının niteliği ile ilgili olduğu gibi bu işlemlerin uygulanmadıkları sürece bireylerin herhangi bir hakkının ihlaline yol açabilecek niteliğe sahip bulunmalarından da kaynaklanmaktadır” ifadesi ile bu işlemlerin bireysel başvuruya konu olamamasını, uygulanmadıkları sürece herhangi bir hak ihlaline neden olamayacağına bağlamakta ve bu işlemlerin uygulanması halinde ise Anayasa Mahkemesi'ne başvurunun mümkün olduğunu belirtmektedir²². Aynı doğrultuda, Yüksek Mahkeme konu bakımından yetkisizlik verdiği bir kararında da, “bireysel başvuru yolu, bireylerin maruz kaldığı temel hak ihlallerinin tespitini yapan ve tespit edilen ihlalin ortadan kaldırılması için etkin araçları içeren anayasal bir güvence...” ifadesine yer verdikten sonra, bu işlemlerin uygulanmadığı sürece niteliği icabı hak ihlaline sebep olmayacağını belirtmiştir²³.

Anayasa Mahkemesi 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 33. maddesi hükmünün anayasal hakları ihlal ettiği gerekçesiyle yapılan bireysel başvuruda, başvurunun doğrudan yasama işlemine karşı olduğunu, bireysel başvurunun temel hak ve özgürlükleri hedef alan bir güvence teşkil ettiğini, bu

22 AYM, E: 2011/59, K: 2012/34, T: 01.03.2012, <<http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/>>, s.e.t. 05.04.2016.

23 AYM, B.N: 2012/30, T: 05.03.2013, <<http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/>>, s.e.t. 05.04.2016.

güvence kapsamında yasama işleminin iptalini isteme hakkının bulunulmadığını ve yasama işleminin uygulanması mahiyetindeki işleme karşı başvurunun mümkün olduğunu belirtmiştir²⁴.

Mahkeme'nin önüne gelen başka bir başvuruda ise, başvuru sahibi, Milli Savunma Bakanlığı aleyhine Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'nde bir dava açmış, bu dava reddedilerek 659 sayılı Kanun Hükmünde Kararname gereğince idare lehine vekalet ücretine hükmedilmiştir. Mahkeme, kararında düzenleyici işlemin temel hak ve özgürlüklerin ihlaline neden olması halinde ancak bu işleme dair uygulanma işlemlerine karşı başvurunun mümkün olduğunu, ilgili Kanun Hükmünde Kararname gereğince vekalet ücretine hükmedilmesi ile bu işlemin davaya uygulandığını belirtmiş ve konu bakımından yetkisizlik kararı vermeyerek esasını incelemiştir²⁵.

6216 sayılı Yasadaki düzenlemelerden ve Anayasa Mahkemesi'nin kararlarından da anlaşılacağı üzere, yasama işlemlerine ve düzenleyici işlemlere karşı yargısal yollar tüketilse dahi bireysel başvuru yoluna gidilemeyecek, ancak bir uygulama işleminin varlığı halinde sadece uygulama işlemine karşı bireysel başvuru yoluna gidilebilecektir.

IV. DÜZENLEYİCİ İŞLEMLERE KARŞI KAPALI OLAN BİREYSEL BAŞVURU YOLUNUN ANAYASAYA UYGUNLUK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

6216 sayılı Yasa ile düzenleyici işlemlere karşı doğrudan bireysel başvuru yolunun kapatılması ve Anayasa Mahkemesi tarafından da bu kuralın katı bir şekilde yorumlanarak sadece düzenleyici işlemlerin uygulanması halinde, uygulama işlemine karşı bireysel başvuruyu kabul etmesi, bireysel başvuru hakkı konusunda ciddi bir sınırlama oluşturmaktadır. Anayasada yer almadığı halde düzenleyici işlemlere karşı yasa ile getirilen bu sınırlamanın Anayasaya uygunluğunun değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Bilindiği üzere temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması, Anayasa'nın 13. maddesinde düzenleme altına alınmıştır. Bireysel başvuru yoluna getirilen sınırlamanın da öncelikle Anayasa'nın 13. maddesi kapsamında de-

24 AYM, B.N: 2014/8842, T: 06.01.2015, <<http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/>>, s.e.t. 07.04.2016.

25 AYM, B.N: 2013/1613, T: 02.10.2013; B.N: 2014/8842, T: 06.01.2015, <<http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/>>, s.e.t. 07.04.2016.

ğerlendirmesi gerekir. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılma koşullarını düzenleyen 13. maddeye göre²⁶, temel hak ve hürriyetlere yapılan sınırlama, kanun aracılığı ile Anayasa'nın ilgili maddelerinde belirtilmiş özel sınırlandırılma sebepleri doğrultusunda, hakların özlerine dokunulmaksızın yapılabilecek, aynı zamanda sınırlama Anayasa'nın sözüne ve ruhuna demokratik toplum düzenine ve laik Cumhuriyete aykırı olmayacaktır.

6216 sayılı Kanun ile düzenleyici işlemler için bireysel başvuru konusunda getirilen sınırlamanın öncelikle özel sınırlama sebepleri açısından değerlendirilmesi gerekir. Buna göre 13. maddede temel hak ve hürriyetlerin yalnızca Anayasa'nın ilgili maddesindeki sebeplere bağlı kalınarak sınırlandırılabileceği düzenlenmiştir. Bireysel başvuruya ilişkin Anayasa'nın 148. maddesinde ise, Anayasa ve İnsan hakları Sözleşmesi'nde yer alan hak ve hürriyetlerin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla herkesin bireysel başvuru yoluna gidebileceği düzenlenmiş olup bireysel başvuruya ilişkin herhangi bir sınırlandırma sebebi yer almamıştır. İlgili Anayasa maddesinde özel bir sınırlama sebebi olmamasına rağmen, bir hakkın sınırlandırılıp sınırlandırılmayacağı konusunda doktrinde iki farklı görüş vardır. İlk görüşe göre Anayasa'da genel sınırlama sebepleri de bulunmadığı için, ilgili maddede özel sınırlama sebebi bulunmadığı sürece, bir temel hakkın sınırlandırılması mümkün değildir²⁷. Diğer görüş ise, Anayasa'nın ilgili maddesinde herhangi bir özel sınırlama sebebi bulunmasa da söz konusu hak ve hürriyetler için hakkın doğasından kaynaklanan bir sınırlamanın var olduğu ve bu yönde hak ve hürriyetin sınırlandırılabilmesi şeklinde²⁸. Anayasa Mahkemesi'nin de kararlarında bu görüşü benimsediğini görmekteyiz. Örneğin, Anayasa'da hak arama özgürlüğü 36. maddede, “herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir” hükmü ile düzenlenmiştir. Görüldüğü üzere, Anayasa'da 36. madde için herhangi bir özel sınırlama sebebi öngörülmemiştir.

26 Anayasa madde 13; “Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlandırılabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz”.

27 Gözler, Kemal (2015), Türk Anayasa Hukuku Dersleri, 19. Baskı, Bursa, Ekin Yayıncılık, s.127.

28 Bozkurt, Tamer (2008), ‘Haklarında Özel Sınırlama Nedeni Öngörülmemiş Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Sorunsalı: Özellikle Sözleşme Hürriyeti Açısından Durum’, Ankara Barosu Dergisi, C: 66, S: 1, s. 134-142, <<http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2008-1/7.pdf>>, s.e.t. 11.04.2016, s. 136.

Anayasa Mahkemesi ise hak arama özgürlüğüne getirilen sınırlandırmanın 36. maddeye aykırı olmadığını, hakkın doğasından gelen sınırlandırmaların yapılabileceğini hüküm altına almıştır²⁹. Anayasa Mahkemesi'nin bu yorumuna benzer olarak AİHM de özel sınırlandırma sebebi bulunmayan bu halde; “hak arama özgürlüğü mutlak yani koşulsuz ve sınırsız değildir. Özellikle söz konusu hakkın suiistimalini önlemek amacıyla devletler gerekli tedbirleri almakta serbesttirler”³⁰ ifadesine kararında yer vererek, sınırlandırmanın ölçülü olması gerektiğine vurgu yapmıştır. Başka bir ifade ile Mahkeme'ye göre sınırlandırmanın amacı hakkın kullanımına yönelik tedbirler olarak görülmektedir.

Hem Anayasa Mahkemesi hem AİHM tarafından da belirtildiği gibi hiçbir hak sınırsız değildir. Bu hakların kötüye kullanılmasının da önlenmesi amacı ile hakkın doğasından gelen sınırlandırmalar makul kabul edilmelidir.

Anayasa'nın ilgili maddesinde bir özel sınırlama sebebi bulunmasa da bir hak ve hürriyet için niteliğinden kaynaklanan bazı sınırların varlığını kabul ettikten sonra, bireysel başvuru ile ilgili getirilen düzenleyici işlemlere ilişkin bu sınırlandırmanın hakkın doğasından gelip gelmediğini tespit etmemiz gerekmektedir. Bilindiği gibi, bireysel başvurunun amacı temel hak ihlallerinin önüne geçilmesi, hak ihlallerinden kaynaklanan zararların tazmin edilmesidir. Özel bir sınırlama sebebi olmamasına karşın 6216 sayılı yasa ile idarenin düzenleyici işlemleri bireysel başvuru yolunun kapsamından çıkarılmıştır. Her ne kadar Anayasa Mahkemesi, 6216 sayılı Kanunu'nun bazı maddeleri dolaşısıyla açılan iptal davasında, düzenleyici işlemlerin doğrudan bireysel baş-

29 “Anayasa'nın 36. maddesinde, hak arama özgürlüğü için herhangi bir sınırlama nedeni öngörülmemiş olmakla birlikte, bunun hiçbir şekilde sınırlandırılması mümkün olmayan mutlak bir hak olduğu söylenemez. Özel sınırlama nedeni öngörülmemiş hakların da hakkın doğasından kaynaklanan bazı sınırları bulunduğu kabul edilmektedir. Ayrıca hakkı düzenleyen maddede herhangi bir sınırlama nedenine yer verilmemiş olsa da, Anayasa'nın başka maddelerinde yer alan kurallara dayanarak bu hakların sınırlandırılması da mümkün olabilir. Dava açma hakkının kapsamına ve kullanım koşullarına ilişkin bir kısım düzenlemelerin hak arama özgürlüğünün doğasından kaynaklanan sınırları ortaya koyan ve hakkın norm alanını belirleyen kurallar olduğu açıktır” AYM, E: 2014/92, K: 2016/6, T: 28.01.2016, <<http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/>>, s.e.t. 08.10.2016; Anayasa Mahkemesi konuya ilişkin bir başka kararında da aynı yönde olarak sınırlamanın, hak arama özgürlüğünün düzenlendiği 36. maddeye aykırılık teşkil etmediği yönünde karar vermiştir, AYM, E: 2013/84, K: 2014/183, T: 04.12.2014, <<http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/>>, s.e.t. 09.04.2016,

30 Golder/İngiltere, 21.02.1975, A 18, & 37-38; Monnell et Morris/ İngiltere, 02.03.1987, A 115, & 59; Geouffree de la Pradella/ Fransa, 16.12.1992, A 253-b, & 28; Nakleden; Gözübüyük, A. Şeref& Gölçüklü, A. Feyyaz (2004), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, 5. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi, s. 278.

vuruya konu olamamasının gerekçesini, bireysel başvurunun niteliği olarak ifade etmiş olsa da, düzenleyici işlemlere ilişkin bu sınırlama bireysel başvuru hakkının kapsamını önemli şekilde etkilemektedir. Şöyle ki, Anayasa’da kamu gücü kullanılarak yapılan işlemlere karşı bireysel başvuru yoluna gidilebileceği düzenlenmiştir. İdarenin düzenleyici işlemleri de idarenin yoğun biçimde kamu gücünü kullandığı işlemler olarak karşımıza çıkmaktadır. İdare düzenleme yapma yetkisini kullanarak, çok sayıda kişiyi ve durumu etkileyebilecek kurallar tesis edebilmektedir. Dolayısıyla idarenin düzenleyici işlemleri, istisnai de olsa doğrudan hak ihlallerine sebep olabilmekte³¹ ama genellikle de hak ihlallerinin kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple, düzenleyici işleme karşı bireysel başvuru yolunun açık olması hak ihlalleri doğmadan, ihlallerin önüne geçilmesine imkan sağlayacaktır. Düzenleyici işlemlerin ileride bireysel işlemler ile uygulandıktan sonra hak ihlallerinin doğmasını beklemek, hak ihlal edilmeden bu ihlalin önüne geçilebilecekken, ihlal gerçekleşikten sonra bunun telafisine imkan sağlayan bir yöntem olarak karşımıza çıkmakta, bunun ise bireysel başvurunun hem kabul ediliş amacına hem de bu sınırlamanın bireysel başvuru hakkının niteliğinden kaynaklanmadığı için Anayasa’nın 13. maddesine aykırı olduğu kanaatindeyiz.

Aynı zamanda düzenleyici işlemlere karşı Yasa ile bireysel başvuru yolunun kapatılmasının, Anayasa’nın 13. maddesindeki temel hak ve hürriyetleri sınırlandırmanın bir diğer sınırı olarak kabul edilen “hakkın özüne dokunmama” koşuluna uygunluğu açısından da değerlendirilmesi gerekir. Hakkın özü kavramı, sübjektif bir ifadedir ve her temel hak ve hürriyet için ayrı ayrı ele alınıp değerlendirilmesi gerekir. ÖZBUDUN tarafından, hakkın özü şu şekilde ifade edilmektedir; “hakkın özü onun vazgeçilmez unsuru, dokunulduğu takdirde onu anlamsız kılacak olan asli çekirdeğidir”³². Benzer şekilde Anayasa Mahkemesi de bir kararında “kanunla getirilen sınırlamanın hakkın özüne dokunmadığının kabulü için temel hakların kullanılmasını ciddi surette güçleştirip, amacına ulaşmasına engel olmaması ve etkisini ortadan kaldıracı bir nitelik taşımaması gerektiğini”³³ ifade etmiştir. Bireysel başvuru yolu kamu gücü kullanılarak yapılan hak ihlallerinin önüne geçilmesi amacıyla kabul edil-

31 Örnek olarak bkz., “Daha önce imalatı ve satışı serbest olan bir madde hakkında yasak getiren bir düzenleyici işlem, doğrudan hak ihlallerine sebebiyet verebilir. Yasak getiren düzenleyici işlem nedeniyle, bu madde için imalathane kuran kişinin, hem imalathanesi işe yaramaz hale gelecek hem de imal ettiği mal elinde kalacaktır”; Çağlayan, s. 551.

32 Özbudun, Ergun (2015), Türk Anayasa Hukuku, Ankara, Yetkin Yayınları, s. 117.

33 AYM, E: 2013/54, K: 2013/154, T: 26.12.2013, <<http://www.kararlar.yeni.anayasa.gov.tr>>, s.e.t. 10.04.2016.

miş bir hukuki araçtır. İdarenin düzenleyici işlemleri de idarenin tek yanlı olarak gerçekleştirdiği ve kural koyduğu işlemleridir. Daha önce de ifade edildiği gibi idare, düzenleyici işlemler ile yoğun bir şekilde kamu gücü kullanmaktadır. Bu işlemler ile idare genel olarak düzenlemeler yapmakta, daha sonra bunlar bireysel işlemlerle somutlaştırılmaktadır. Dolayısıyla, idarenin yaptığı düzenleyici işlemler ileride gerçekleştirilecek bireysel işlemlerin dayanağını oluşturmaktadır. Bu sebeple düzenleyici işlemler genellikle, hak ihlallerinin temel kaynağı olarak karşımıza çıkarlar. Düzenleyici işlemlerin bireysel başvuru kapsamından çıkarılması, bireysel başvuru hakkının özüne bir müdahale teşkil etmektedir. Hak ihlali doğmadan bunun önüne geçilebilecekken, hak ihlali gerçekleşikten sonra bu ihlalin telafisi yoluna gidilmesi, bireysel başvuru yolunun temel hak ve hürriyetleri koruma amacına aykırıdır. Çünkü bireysel başvuru sadece hak ihlalinin telafi etme amacına değil, aynı zamanda ihlalin önüne geçme amacına da hizmet etmektedir. Bu sebeple düzenleyici işlemlerin bireysel başvuru yoluyla denetlenmesine ilişkin getirilen bu sınırlama ile Anayasanın 13. maddesindeki “hakkın özüne dokunulamaz” koşulunun ihlal edildiği kanaatindeyiz.

Aynı zamanda 6216 sayılı yasa ile düzenleyici işlemlere getirilen bu sınırlamanın Anayasa'nın 36. maddesine de aykırılık oluşturduğu kanaatindeyiz. Bireysel başvuru yolu Anayasa'nın 36. maddesinde düzenlenmiş olan hak arama hürriyetinin kullanılma yöntemlerinden bir tanesidir. Daha önceden de ifade ettiğimiz gibi bireysel başvurunun niteliğinden de kaynaklanmayan şekilde, bireysel başvuru sınırlandırıldığı için Anayasaya aykırı bir şekilde hak arama özgürlüğü de sınırlandırılmış olmaktadır.

Diğer önemli bir husus ise, bu yapılan sınırlandırmanın hukuk devleti ilkesine uygunluğunun belirlenmesidir. Cumhuriyetin niteliklerinin sayıldığı Anayasa'nın 2. maddesine göre, Türkiye Cumhuriyeti, bir hukuk devletidir. Hukuk devleti, insan haklarını koruyup güçlendirmekle kendisini sorumlu kabul eden, faaliyetlerinde hukuka ve anayasaya bağlı kalan, bağımsız mahkemeler tarafından işlem ve eylemleri denetlenen devlet anlamına gelmektedir³⁴. Hukuk devleti ilkesinin unsurlarından bir tanesi temel hak ve hürriyetlerin güvence altına alınmasıdır. Bireysel başvuruya ilişkin getirilen bu sınırlama, hukuk devleti ilkesinin en temel unsuru kabul edilen bu unsurun uygulanmasının önüne geçeceği için hukuk devleti ilkesine ve Anayasa'ya aykırılık oluşturmaktadır.

34 Hakyemez, Yusuf Şevki (2009), Hukuk ve Siyaset Ekseninde Anayasa Mahkemesi'nin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Anlayışı, Ankara, Yetkin Yayıncılık, s. 257.

6216 sayılı Kanun'daki düzenleyici işlemlere karşı bireysel başvuru hakkında göze çarpan bir diğer husus ise bu hükmün açık olmamasıdır. Doğrudan ifadesine yönelik yapılan tartışmalardan anlaşılacağı gibi, bahsi geçen Kanun'da "doğrudan" kavramı net bir şekilde ifade edilmemiştir. Özellikle temel hak ve hürriyetlerle ilgili sınırlandırma getiren kanun hükmünün herhangi bir tartışmaya yol açmayacak şekilde, açık ve net olarak ifade edilmesi gerekmektedir. Hukuk devleti ilkesinin unsurlarından biri olan hukuki belirlilik ilkesi de bunu gerektirmektedir. Nitekim hukuki belirlilik ilkesi gereği, kişilerin hangi somut olguya hangi sonucun bağlandığını hiçbir duraksama olmadan anlayabilmesi gerekmektedir³⁵. Düzenleyici işlemlere karşı yapılan bireysel başvuru hakkının sınırlandırılmasında kullanılan doğrudan kavramının hukuki belirlilik ilkesine, dolayısıyla da hukuk devleti ilkesine aykırı olduğu kanaatindeyiz.

Düzenleyici işlemin uygulama işleminden bağımsız olarak bireysel başvuru kapsamı dışında bırakılması idarenin sorumluluğu açısından da önemlidir. Şöyle ki, düzenleyici işlemlere karşı bireysel başvuru yolunun açılması ile düzenleyici işlem uygulanarak doğacak zararların önüne geçilecek ve idare tazmin yükümlülüğünden de kurtulacaktır. Daha önce de ifade edildiği gibi düzenleyici işlemler genellikle hak ihlallerinin temel kaynağı olarak karşımıza çıkmakta, dolayısıyla düzenleyici işleme karşı bireysel başvuru yoluna gidilmediği sürece yeni ihlaller ve devamında idarenin de yeni tazmin sorumluluğu ortaya çıkacaktır.

Bu konuda tasarıda da yer alan ancak Kanun'da yer almayan bir hüküm üzerinde durmak gerekmektedir. Bu hükme göre, ihlal bir mahkeme kararından veya idari işlemten kaynaklandığı takdirde Anayasa Mahkemesi'ne bu karar veya işlemi iptal etme yetkisi tanınmakta idi. Ancak bu madde Anayasa Mahkemesi'ne diğer mahkeme kararlarını iptal etme yetkisi verilmesi sonucunu doğuracağından, Anayasa Mahkemesi'nin süper temyiz merci haline dönüşebileceği gerekçesi ile eleştirilmiştir³⁶. Oysaki ihlallerin önüne geçilmediği sürece sadece ihlalin tespiti veya tazminata hükmedilmesi yeterli olamayacaktır. Bu durum, bireysel başvurunun niteliğine ve amacına uygun kabul edilemez³⁷.

35 Can, Osman (2005), 'Belirlilik İlkesine Anayasal Bakış', AÜEHFD, C: 9, S: 1-2, <http://www.erzincan.edu.tr/birim/HukukDergi/makale/2005_IX_5.pdf>, s.e.t. 11.04.2016, s. 93.

36 Tasarı için bkz. <<http://www.kgm.adalet.gov.tr/TasariSamarlari/Kanunlasan/2011Yili/kanmetni/6216-1ss.pdf>>, s.e.t. 11.04.2016.

37 Benzer görüş için bkz. Özbudun, Ergun, "Yargı Kararları İçin AYM'ye Bireysel Başvuru Zamanı", <<http://www.dunyabulteni.net/yazar/ergun-ozbudun/15457/yargi-kararlari-icin-aymye-bireysel-basvuru-zamani>>, s.e.t. 11.04.2016.

Bireysel başvuru kurumunu en etkin şekilde işleten Almanya uygulamasına bakıldığında, düzenleyici işlem ve yasama işlemi dahil tüm temel hak ve özgürlükleri ihlal eden işlemlere karşı bireysel başvurunun mümkün olduğu görülmektedir³⁸. Yine Avusturya'da da bir uygulama işlemine gerek duyulmadan, düzenleyici işlemin doğrudan kişiler üzerinde etki doğurması halinde bireysel başvuru söz konusu olabilmektedir³⁹. Hak ihlalinin uygulama işlemine bağlanması her durum için şart olmamalıdır. Bir düzenleyici işlem temel haklar için ciddi bir tehlike oluşturabileceğinden bireysel başvurunun düzenleyici işlemin uygulanması koşuluna bağlanmaması gerekir. İşlem, kişiler üzerinde doğrudan etki doğuruyorsa bireysel başvuruya konu yapılabilirliklidir⁴⁰. Bu yüzden yasama işlemlerine ve düzenleyici işlemlere karşı doğrudan başvurunun kabul edilmesi gerekir⁴¹.

Değnilmesi gereken bir diğer nokta da İYUK'un 12. Maddesine göre düzenleyici işleme ve buna dayanılarak yapılan bireysel işleme birlikte dava açılması sonucunda verilen mahkeme kararına karşı bireysel başvuru yoluna gidilmesi halinde, düzenleyici işlemin de Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmesinin mümkün kabul edilip edilemeyeceğidir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi 6216 sayılı yasa ve Anayasa Mahkemesi'nin kararlarından da anlaşılacağı gibi sadece bireysel işlemler açısından bireysel başvuru değerlendirilecek, düzenleyici işlemler değerlendirilmeyecektir. Ancak hak ihlalinin temel kaynağı olan düzenleyici işlemin de Anayasa Mahkemesi tarafından da değerlendirilmesi gerekmektedir⁴².

- 38 Sabuncu, Yavuz (1987), "Federal Almanya'da Anayasa Şikayeti", AÜSBFD, C: 37, S: 3, <<http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/37/3/yavuzsabuncu.pdf>>, s. 147; Kılınç, Bahadır (2008), 'Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği', Anayasa Yargısı, C: 25, <www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/bahadir_kilinc.pdf>, s.e.t. 08.04.2016, s. 30.
- 39 Holzinger, Gerhart (2009), 'Avusturya Anayasa Hukukunda Anayasa Şikayeti ve Bireysel Başvuru', Anayasa Yargısı Dergisi, S: 26, <www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/gerhartholzinger.pdf>, s.e.t. 08.04.2016, s. 75.
- 40 Yalçınöz, Bahadır (2013), 'Bireysel Başvuruya Konu Olamayacak İşlem ve Kararlar', Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, S: 2, <<http://dergi.uysuzmazlik.gov.tr/umdu/2ikincisayi/bahadiryalcinoz.pdf>>, s.e.t. 18.10.2016,
- 41 Benzer görüş için bkz. Sağlam, Fazıl (2011), 'Anayasa Şikayetini Bekleyen Sorunlar', TBB, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Paneli, Ankara, 20-30, <tbbayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/ambb-2011-382.pdf>, s.e.t. 08.04.2016, s. 27.
- 42 Benzer görüş için bkz. Şimşek, Tacettin (2011), 'İdari Yargı Açısından Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı', TBB, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Paneli, Ankara, s. 137; Şahbaz, İbrahim (2011), 'Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Sorunlar', TBB, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Paneli, Ankara, <tbbayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/ambb-2011-382.pdf>, s.e.t. 08.04.2016, s. 111.

Konuya örnek oluşturabilecek bir bireysel başvuru, Emniyet Genel Müdürlüğü Trafik Uygulama ve Denetleme Daire Başkanlığının Birleştirilmiş Genelgesi'nde "Şehir içi ve belediye mücavir alanlarında çalıştığını beyan etmeme ve durumu tescil belgelerine işletmeme" halinde otobüs, kamyon gibi araçlarda takometre bulundurulmaması halinde ceza verileceğine ilişkin düzenlenme ile ilgilidir⁴³. Genelge dolayısıyla kendisine ceza verilen ve Asliye Hukuk Mahkemesi tarafından da cezanın hukuka uygunluğu yönünde hakkında karar verilen kişi, adil yargılanma hakkının ihlal ettiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi asıl problemin suçta ve cezada kanunilik ilkesine uyulmamasından kaynaklandığını, Kanun'da yer almayan bir hükmün Genelge ile getirilip, idarenin düzenleyici işlemleri ile kabahat ihdas edilemeyeceğini belirtmiştir. Ancak Yüksek Mahkeme kararın devamında idarenin düzenleyici işlemi ile ilgili bir değerlendirme yapmayıp, ihlalin genelgeyi uygulayan mahkeme kararından kaynaklandığını belirtmiştir. Ancak hak ihlalinin temel sebebi mahkeme kararı değil, idarenin düzenleyici işlemidir. Hem düzenleyici işlemlere karşı bireysel başvuru yolunun açık olması, hem de Anayasa Mahkemesi'ne iptal hakkı tanınması, bu somut örnekten de anlaşılacağı üzere çoğu kez bir gerekliliktir.

SONUÇ

Anayasa'nın 148. maddesinden alınan yetki sonucu kanun koyucu, 2011 yılında 6216 sayılı Kanun ile bireysel başvuruya ilişkin düzenlemeler getirmiştir. Bu düzenlemelerde başvurunun yöntemine ilişkin hususlar yer almakla birlikte, bunun yanında sınırlandırma niteliği taşıyan maddelere yer verilmiştir. Anılan kanunda yer alan sınırlamalardan bir tanesi de düzenleyici işlemlere ilişkindir. Kanun ile düzenleyici işlemler ile yasama işlemlerine karşı doğrudan bireysel başvuru yoluna gidilemeyeceği hüküm altına alınmıştır. 6216 sayılı Yasa ile getirilen bu hükümde hem yasa koyucunun amacı hem de Anayasa Mahkemesi kararlarına göre düzenleyici işlemler aleyhine yargı yolu tüketilmiş olsa dahi bireysel başvuru mümkün kabul edilmemekte, ancak uygulama işlemi neticesinde uygulama işlemine karşı başvuru yolu kabul edilmektedir.

43 AYM, B.N: 2013/849, T: 15.04.2014, <<http://www.kararlar.yeni.anayasa.gov.tr/>>, s.e.t. 11.04.2016.

6216 sayılı Kanun ile getirilen düzenleme Anayasa hükmünü sınırlandırıcı nitelikte olduğu için, bu sınırlamanın Anayasa'nın temel hak ve hürriyetlerin sınırlanmasını düzenleyen 13. maddesine uygunluğu sağlaması gerekmektedir. Ancak Anayasa'nın bireysel başvuru hakkını düzenleyen 148. maddesinde tüm kamu gücü eylem ve işlemlerine karşı bireysel başvuru hakkının mümkün olduğu düzenlenmişken, 6216 sayılı yasa ile idarenin kamu gücünü yoğun şekilde kullandığı düzenleyici işlemler bireysel başvuru yolunun kapsamı dışında bırakılmıştır. Anayasa'nın ilgili maddesinde özel bir sınırlama sebebi olmadığı halde, bireysel başvuru hakkının kapsamını son derece daraltan bu hüküm kanaatimizce Anayasa'nın 13. maddesine uygunluk sağlamamaktadır. Hakkında özel sınırlandırma sebebi bulunmayan bir hakkın tamamen sınırsız olduğunu söylemek mümkün değildir. Yapılan sınırlama hakkın özüne dokunmadığı sürece Anayasa'ya uygunluk taşıyabilecektir. Ancak 6216 sayılı yasa ile getirilen düzenleme bireysel başvuru yoluyla denetlenmesi için sadece uygulama işlemine karşı yapılmasını gerektirdiği için ve bu işlemlerin asıl dayanağı olan düzenleyici işlemlerin denetlenmesini engellediği için hakkın özüne de dokunan bir sınırlama karşımıza çıkmaktadır.

Hukuk devleti ilkesi temel hak ve hürriyetlerin güvence altına alınmasını gerektirmektedir. Bireysel başvuru yolunun esas amacı da temel hak ve hürriyetlerin korunması, hak ihlallerinin önüne geçilmesidir. Anılan yasa ile getirilen düzenlemeler ise bireysel başvurunun hak ihlalinin önüne geçme özelliğini bertaraf etmekte, bu yolu adeta zarar tazmini yoluna dönüştürmektedir. Hak ihlalleri henüz doğmadan dahi önüne geçilme imkanı varken, bir düzenleyici işlemin kişilere uygulanmasının ile zararın ortaya çıkmasının beklenmesi hukuk devleti ilkesi ile de bağdaşmamaktadır. Hukuk devleti ilkesinde yapılan düzenlemelerin açık olması gerekmektedir ve bu ise hukuki belirlilik ilkesinin bir gereğidir. 6216 sayılı Kanun'un ise 45. maddesinde düzenleyici işlemlere karşı "doğrudan" başvuru yapılamayacağı belirtilmiş, "doğrudan" ifadesinden ne anlaşılacağı ise tamamen yoruma bırakılmıştır. Oysaki sınırlama getiren bir hükmün yoruma bu ölçüde açık bırakılması hukuk devleti ilkesinin bir unsuru olan hukuki belirlilik ile de bağdaşmamaktadır. Tüm bu sebepler dolayısıyla 6216 sayılı Kanun'un düzenleyici işlemlere karşı bireysel başvuru yapılmasına dair hükmünün Anayasa'ya aykırılık oluşturduğu kanaatindeyiz.

Bu tür aykırılıklar ortadan kaldırılmadan bireysel başvurunun tam amacına ulaşmasını beklemek pek olağan değildir. Bireysel başvuru yolu ile temel hakların korunması esas alındığı için mümkün olduğunca özgürlükçü hüküm-

ler düzenlenmeli, koruma kapsamı daraltılmak yerine arttırılmaya çalışılmalıdır. Kanaatimizce kanunda değişikliklere gidilmeli, mümkün olduğunca temel hak ve özgürlüklerin korunması amacı geniş tutularak düzenlemeler yapılmalı hatta diğer ülkelerde olduğu gibi ihlali doğuran işlemlerin iptali yetkisi Anayasa Mahkemesi'ne tanınmalıdır. Aksi durum, bu yolun Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurmayı azaltan bir kurum olmasının önüne geçebileceği gibi, idarenin de tazmin yükümlülüğünün artmasına sebep olacaktır. Bu halde ise, ihlallerin engellenemediği ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuru sürecinin de uzatıldığı bir uygulamaya dönüşmesine sebep olunabilecektir.

KAYNAKÇA

Akyılmaz, Bahtiyar& Sezginer, Murat& Kaya, Cemil (2015), İdare Hukuku, 6. Baskı, Seçkin Yayıncılık.

Atay, Ethem (2012), İdare Hukuku, 3. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi.

Bozkurt, Tamer (2008), 'Haklarında Özel Sınırlama Nedeni Öngörülmemiş Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Sorunsalı: Özellikle Sözleşme Hürriyeti Açısından Durum', Ankara Barosu Dergisi, C: 66, S: 1, s. 134-142, <<http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2008-1/7.pdf>>, s.e.t. 11.04.2016.

Can, Osman (2005), 'Belirlilik İlkesine Anayasal Bakış', AÜEHFD, C: 9, S: 1-2, <http://www.erzincan.edu.tr/birim/HukukDergi/makale/2005_IX_5.pdf>, s.e.t. 11.04.2016.

Çağlayan, Ramazan (2015), İdari Yargılama Hukuku, 7. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

Erdinç, Tahsin (2015), 'Karşılaştırmalı Olarak Türk Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı (Anayasa Şikâyeti)', TAAD, C: 6, S: 20, s. 87-138, <<http://www.taa.gov.tr/yayin/turkiye-adalet-akademisi-dergisi-sayi-20/>>, s.e.t. 03.04.2016.

Ersoy, Uğur (2016), 'Anayasa Mahkemesine Yapılacak Bireysel Başvurularda Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nın İtiraz Yetkisinin Etkileri ve Sonuçları', Ankara Barosu Dergisi, Y: 2016, S: 2, s. 125-153, <<http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2016-2/3.pdf>>, s.e.t. 15.10.2016.

Görgün, Emin & Aydın, Yakup (2012), 'Sayıştay Kararlarına Karşı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolu', Sayıştay Dergisi, S: 84, s. 63-88, <<http://dergi.sayistay.gov.tr/icerik/der84m4.pdf>>, s.e.t. 03.04.2016.

Gözler, Kemal (2015), Türk Anayasa Hukuku Dersleri, 19. Baskı, Bursa, Ekin Yayıncılık.

Göztepe, Ece (2011) 'Türkiye'de Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikâyeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi', TBB Dergisi, S: 95, s. 13-40, <<http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2011-95-718>>, s.e.t. 03.04.2016.

Gözübüyük, A. Şeref& Gölcüklü, A. Feyyaz (2004), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, 5. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi.

Güveyi, Nazmiye (2015), Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Aşaması, İstanbul, Oniki Levha Yayıncılık.

Hakyemez, Yusuf Şevki (2009), Hukuk ve Siyaset Ekseninde Anayasa Mahkemesi'nin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Anlayışı, Ankara, Yetkin Yayıncılık.

Holzinger, Gerhart (2009), 'Avusturya Anayasa Hukukunda Anayasa Şikayeti ve Bireysel Başvuru', Anayasa Yargısı Dergisi, S: 26, <www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/gerhartholzinger.pdf>, s.e.t. 08.04.2016.

Kanadoğlu, Osman Korkut (2013), 'Anayasa Şikayetinin Hukuki Temelleri', Anayasa Mahkemesi'ne Başvuru Hakkı Panel Notları, İstanbul Barosu Yayınları, s. 49-70, <<http://www.istanbulbarosu.org.tr/images/haberler/BIREYSELBASVURU.pdf>>, s.e.t. 10.04.2016.

Kanadoğlu, Osman Korkut (2015), Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru, İstanbul, Oniki Levha Yayıncılık.

Karan, Ulaş (2015), Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Rehberi, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kılınç, Bahadır (2008), 'Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği', Anayasa Yargısı, C: 25, <www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/bahadir_kilinc.pdf>, s.e.t. 08.04.2016.

Özbudun, Ergun (2015), Türk Anayasa Hukuku, Ankara, Yetkin Yayınları.

Özbudun, Ergun, "Yargı Kararları İçin AYM'ye Bireysel Başvuru Zamanı", <<http://www.dunyabulteni.net/yazar/ergun-ozbudun/15457/yargi-kararlari-icin-aymye-bireysel-basvuru-zamani>>, s.e.t: 11.04.2016.

Sabuncu, M. Yavuz & ARNWINE, Selin Esen (2004), Türkiye İçin Anayasa Şikayeti Modeli Tartışma Paneli, Anayasa Yargısı, S: 21, <http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/tiasm.pdf>, s.e.t. 10.04.2016.

Sabuncu, Yavuz, "Federal Almanya'da Anayasa Şikayeti" (1987), AÜS-BFD, C: 37, S: 3, <<http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/37/3/yavuzsabuncu.pdf>>, s.e.t. 08.04.2016.

Sağlam, Fazıl (2011), ‘Anayasa Şikayetini Bekleyen Sorunlar’, TBB, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Paneli, Ankara, 20-30, <tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/ambb-2011-382.pdf>, s.e.t. 08.04.2016.

Sağlam, Fazıl (2011), “Anayasa Şikayetini Bekleyen Sorunlar”, TBB, Anayasa Mahkemesine Bireysel BAŞVURU Paneli, Ankara, 20-30, <tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/ambb-2011-382.pdf>, s.e.t. 08.04.2016.

Sarıgüzel, Hacı (2013), ‘Bireysel Başvuruya Konu Yapılamayacak İşlem ve Kararlar’, Adalet Dergisi, S: 45, 63-88, <http://www.yayin.adalet.gov.tr/adalet-dergisi/45.sayi/4_hacisariguzel.pdf>, s.e.t. 03.04.2016.

Şahbaz, İbrahim (2011), ‘Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Sorunlar’, TBB, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Paneli, Ankara, <tbb-yayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/ambb-2011-382.pdf>, s.e.t. 08.04.2016.

Şimşek, Tacettin (2011), “İdari Yargı Açısından Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı”, TBB, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Paneli, Ankara, <tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/ambb-2011-382.pdf>, s.e.t: 08.04.2016.

Şirin, Tolga (2015), Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Bireysel Başvuru Hakkı, İstanbul, Oniki Levha Yayınları.

Turabi, Selami (2015), Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Rehberi, 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

Yalçınöz, Bahadır (2013), ‘Bireysel Başvuruya Konu Olamayacak İşlem ve Kararlar’, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, S: 2, <http://dergi.uysmazlik.gov.tr/umd/2ikincisayi/bahadiryalcinnoz.pdf>, s.e.t: 18.10.2016.

Yıldırım, Akif (2015), Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları.